

TEMP

TIDSSKRIFT FOR HISTORIE

HESTEHANDEL

EFTERLYST

BONDESTAND

LIMFJORDSTANGEN

DRAMATIKER

ØSTGRØNLAND

NYHEDSMEDIER

HEKSE

ØSTGRØNLANDSK DISSONANS UNDER MODERNISERINGENS FØRSTE ÅRTI

Forholdet mellem udvikling af erhverv og velfærdsydelser i Tunu i 1950'erne – og drivkræfterne bag

Annette Østergaard Schultz

“Danmark tror, at Grønland kun er vestkysten og synes helt at have glemt, at der også er noget, der hedder Østkysten.”¹ Sådan sagde en kateket fra Kuummiit til grønlandsminister Kjærbo, da denne i 1956 besøgte Østgrønland sammen med ministersekretær Ole Nørgaard og vicedirektøren for Den Kongelige Grønlandske Handel (KGH), Magnus Jensen. Også i Grønland kunne der være en tilbøjelighed til at overse Tunu, *bagsiden*, det grønlandske navn for Østgrønland. I *Atuagagdluitit*, Grønlandsposten, blev grønlandsministerens besøg i Tunu knap nok nævnt.²

I en måneds tid, fra 24. juni til 21. juli 1956, rejste ministeren rundt på Østkysten. Fokus for undersøgelser og forhandlinger var mulighederne for erhvervsmæssig udvikling, besigtigelse af boligforhold, sundhedsvæsen og kulturelle forhold. Et resultat af rejsen blev en beslutning om, at Magnus Jensen, som havde en fortid som kolonibestyrer i Tasiilaq, Ammassalik distrikt,³ skulle bruge to måneder hvert andet år på inspektion af Østkysten.⁴ Allerede i 1957 vendte Magnus Jensen dog tilbage, og de to følgende år var det direktøren selv, der var på besøg. De jævnlige besøg medvirkede bl.a. til, at Den Kongelige Grønlandske Handel i 1959 kunne udarbejde et særprogram for erhvervsudviklingen i Tunu, også kaldet 11 millioner planen. I forhold til de danske aktiviteter var der et “før” 1956 (lav aktivitet) og et “efter” (højere aktivitet).

TUNU

I historieskrivningen er Tunu en slags skyggeland. Grønlandshistorierne kaster primært lys over Vestgrønland – Kitaa, hvor langt hovedparten af Grønlands befolkning bor og boede, og som er Grønlands politiske og økonomiske kraftcentrum. Tunu nævnes fortrinsvis i forhold til ydre omstændigheder: Danmarks stridigheder med Norge i begyndelsen af 1930'erne om suveræniteten over Tunu og konfrontationerne under

1 Rapport over minister Kjærbo's rejse til Østgrønland med m/s Kista Dan. Kontorchef Philip Rosendahls embedsarkiv i Grønlandsministeriet: Fangst, fiskeri, erhverv, pk. 3, læg 100 (herefter Rosendahl, 100). Selve pakken findes i Rigsarkivet (herefter RA). En udførlig fortegnelse på læg-niveau findes i Arktisk Instituts dokumentarkiv.

2 Søgning på timarit.is på “Kjærbo” 15. maj – 15. august 1956.

3 I samtiden ville man have sagt, at Magnus Jensen havde været kolonibestyrer i Angmagssalik – eller Kolonien Angmagssalik. I artiklen vil jeg dog anvende det nu officielle stednavn efter stavemåden, som findes i Nunat Aqqi under Oqaasileriffik, Grønlands Sprogsekretariat.

4 Rapport over minister Kjærbo's rejse 1956, Rosendahl, 100, RA.

Anden Verdenskrig mellem mandskabet på vejrmeldestationerne på Østkysten og tyskerne. Konebådsekspeditionen, der førte til oprettelsen af Kolonien Angmagssalik i 1894, er belyst,⁵ ligesom Ejnar Mikkelsens bidrag og indflydelse i Tunu ca. 1924-1950, herunder hans inspektørperiode 1933-1950, er behandlet, dog ikke mindst i bøger og artikler af polarforskeren selv.

Tunus historie er imidlertid vigtig og relevant i sig selv, ikke mindst fordi østgrønlændernes politiske og sociale vilkår adskilte sig markant fra vestgrønlændernes. Forud for den nye grundlov i 1953, som integrerede Grønland i Danmark, blev de to gamle landsråd (for henholdsvis det sydlige og det nordlige Kitaa) erstattet af ét landsråd i Nuuk, centrum for det regionale styre og det grønlandske talerør i forhold til administrationen i Danmark. Men hverken Thule-området eller Tunu blev repræsenteret i det grønlandske landsråd, ligesom befolkningen i disse fangersamfund ikke fik mulighed for at stemme til det danske folketing før valget i 1960.

I 1945 boede 6,5 % af den grønlandske befolkning i Tunu. 78 % af de 1.354 østgrønlandere var forsørget af fangererhvervet. I Kitaa var andelen 36 %.⁶ I Tunu var (og er) der to byer, dengang med tilhørende kolonidistrikter: Tasiilaq og Ittoqqortoormiit med henholdsvis 1.755 og 364 grønlandske indbyggere i 1959. I Ammassalik distrikt, hvor Tasiilaq var hovedbyen, boede 73 % af befolkningen spredt på udsteder og bopladser uden for byen – nogle så langt mod syd som i Saqqisikuik, ca. 300 km fra Tasiilaq. Befolkningen i Ittoqqortoormiit var lidt mere koncentreret, her boede 34 % uden for byen.⁷

Foruden den lokale befolkning var der også udsendte danskere i administration m.v. og deres familier. I 1945 udgjorde andelen af danskere ("under dansk ret") 1 % (18 personer), mens andelen steg til 7 % i 1953 og 11 % i 1959 ("fødte uden for Grønland"). Dansk sundhedspersonale, dansk skoleleder og dansk byggeleder med familier og efterhånden også danske håndværkere begyndte at sætte deres præg på bybilledet. Det var en følge af "masterplanen" for Grønland, den betænkning, som blev resultatet af Grønlandskommissionen af 1948's arbejde.

TUNU OG "MASTERPLANEN"

I februar 1950 udkom efter et kommissionsarbejde den betænkning, som beskrev, hvordan Grønland kunne udvikles til en moderne velfærdsstat, herefter kaldet G50. Kristian Hvidtfeldt Nielsen og Allan Lyngs Kjærgaard peger i en artikel fra 2016 på to helt centrale elementer: 1) med betænkningens ordlyd "at styrke det initiativ i den grønlandske befolkning, som skal udvikle Grønland i social, kulturel og økonomisk

5 F.eks. Sørensen: *Danmark-Grønland*, Gulløv (red): *Grønland – den arktiske koloni*.

6 *Statistisk Årbog*, Statistiske oversigter vedrørende Grønland (herefter *St. Årb.*) 1950, tabel 275.

7 *St. Årb.* 1960, tabel 339; *St. Årb.* 1959 opererer med byer, udsteder og bopladser, men for Tunus vedkommende er der ikke anført beboere under "udsteder". Det må dog være en fejl. Det er ikke troligt, at f.eks. Saqqisikuik ikke skulle have haft en butik med administrative funktioner – det, som karakteriserede et udsted frem for en boplads.

henseende”, og 2) at udnytte “de fordele i erhvervsmæssige, kulturelle og andre henseender, som er forbundet med befolkningens sammenflytning på større pladser.”⁸

Særligt det sidste punkt blev i det følgende årti med 1960’ernes såkaldte lokaliseringspolitik et iøjnefaldende element i udviklingen. Den ønskede befolkningskoncentration udgjorde en slags columbusæg, i hvert fald set fra skrivebordet: Når befolkningen samledes i større byer, kunne den begyndende fiskeindustri få endnu mere liv, blive mere effektiv og give større overskud, som kunne anvendes til velfærdsydelser som skoler, sygehuse og socialt boligbyggeri. Og prisen pr. indbygger for disse goder blev langt lavere, når den ikke skulle spredes over et utal af byer, udsteder og bopladser.

Men lige så logisk rigtigt dette kunne lyde som omdrejningspunkt i en vestgrønlandsk sammenhæng, lige så meget dissonans var der potentielt for Tunus vedkommende. Befolkningskoncentration gav ikke øget produktivitet i fangersamfundene, tværtimod. Et samfund, der primært forsørgedes af fangst, var afhængigt af, at befolkningen boede spredt ude i de områder, hvor der var fangst at hente. Men jo større produktivitet som følge af befolkningsspredning, desto dyrere blev velfærdsydelserne pr. indbygger.

I Kitaa, i det såkaldte åbentvandsområde fra Paamiut i syd til Kangaatsiaq i nord, havde torskefiskeriet siden de klimaforandringer, som allerede fra omkring 1920 havde skabt varmere vejr, fået større og større betydning, og det havde som nævnt dannet baggrund for en begyndende fiskeindustri. Tunu var helt anderledes stillet. Farvandet omkring Ittoqqortoormiit var tilfrosset i henved 10 måneder af året, mens der ca. 800 km mod syd, i området omkring Tasiilaq, var lidt større muligheder for fiskeri. Men begge steder var fangererhvervet det vigtigste.

Selv om medlemmerne i kommissionen bag G50 kun fik besøgt Kitaa, var man dog opmærksomme på de særlige forhold.⁹ En underkommission skulle derfor udelukkende beskæftige sig med det nordligste Grønland og Tunu. “Underkommission IX vedrørende Thule, Angmagssalik og Scoresbysund” pegede ikke på befolkningskoncentration som noget efterstræbellesværdigt.¹⁰ Tværtimod havde danskernes kolonisering af Tasiilaq fra slutningen af 1800-tallet ført til en beklagelig befolkningskoncentration. Butikken i kolonien udgjorde en magnet, fordi den betød en vis sikkerhed mod sult. Indtil da havde flerårige jagtekspeditioner ud over det nuværende kolonidistrikts grænser været almindelige. Nu medvirkede befolkningskoncentrationen til en lavere produktivitet.¹¹ Produktiviteten blev målt efter, hvor mange sælskind og andre produkter der blev indhandlet til Den Kongelige Grønlandske Handel. Men en sparsom handel skyldtes ikke kun dårlig fangst. Priserne på sælskind kunne være så lave, at nogle fangere valgte at fodre deres hunde med skindet.¹² For at fremme produktionen var det

8 Her fra Nielsen og Kjærgaard: “At se og fejle”, 46.

9 Rejseplanen fremgår af bilag 1, side 61 i Grønlandskommissionen: *Indledning*.

10 Angmagssalik by: Tasiilaq, distriktet: Ammassalik. Scoresbysund: Ittoqqortoormiit.

11 Grønlandskommissionen: *Angmagssalik, Scoresbysund og Thule*, 25.

12 Grønlandskommissionen: *Angmagssalik, Scoresbysund og Thule*, 30.

derfor vigtigt, sluttede man, at lønnede erhverv som f.eks. handelsmedhjælp ikke blev mere indbringende end fangst.¹³

I forhold til Tunu kunne man – i modsætning til hvad der var gældende for Grønland som helhed – ikke lægge sig fast på en politik, men underkommissionen pegede på tre muligheder, eventuelt i kombination:

- 1) Man kunne tilskynde befolkningen til at flytte til Vestkysten, f.eks. ved at love østgrønlænderne støtte til etablering af et erhverv i Kitaa
- 2) Man kunne forsøge at bringe befolkningen tilbage til det gamle fangererhverv, hvilket fordrede en spredning af befolkningen langs kysten
- 3) Man kunne forsøge at understøtte andre produktive erhverv, det kunne f.eks. være hajfiskeri og produktion af hajolie.

I forhold til det sidste punkt havde et forsøgsfiskeri i 1949 antydnet, at der i Ammassalik distrikt var mulighed for fiskeri af haj, hellefisk og torsk. Til nedsaltning af hajlever behøvedes foruden et saltehus blot tønder, og derfor burde der indrettes bødkerværksteder i hvert fald i Tasiilaq. Fiskeriet skulle også styrkes ved at understøtte, at befolkningen gik sammen i bådelaug, og der skulle oprettes bedre tømrer- og smedeværksteder.

Mere forbeholden var man over for muligheden for at sprede befolkningen og derved styrke fangererhvervet. For man kunne vel ikke bare skrue tiden tilbage? Kommissionen var klar over det dilemma, der lå i den vanskelige adgang til velfærdsydelser ved en befolkningsspredning. Alligevel var man ikke direkte afvisende over for befolkningsspredningen. Man valgte at sige, at der fra statens side ikke kunne gøres en aktiv indsats for at sprede befolkningen, men man kunne godt støtte lokale initiativer. Kom initiativet fra fangerne selv, var den vanskelige adgang til velfærdsydelser nemlig fangerfamiliens problem, ikke statens. Støtten fra statens side kunne f.eks. bestå i at oprette depoter og at tilvejebringe "visse undervisningsmuligheder".¹⁴

I forhold til velfærdsydelser generelt pegede kommissionen på byggeri af skoler eller indretning af skolelokaler i de to byer og de største steder uden for byerne samt en højnelse af det faglige niveau af lærerne og adgang til skolebøger m.v. Hvad højere skoler angik, måtte eleverne fra Tunu henvises til skolerne i Kitaa.¹⁵ På sundhedsområdet var der behov for et nyt sygehus i Tasiilaq og et plejehjem for tuberkuloseramte. I Ittoqqortoormiit fandtes blot et nødtørftigt infirmeri uden læge. Også her skulle der bygges sygehus.¹⁶

Mindre konkret var kommissionen i forhold til boligbyggeriet. Ganske vist skulle der ligesom i Kitaa skaffes bedre boliger, men dels justeredes ambitionsniveauet til "enklere" boliger end i Kitaa, dels – og vigtigst – blev finansieringen ikke afklaret. Hvor man i Kitaa fik en model med statsstøtte på 50 % af udgiften kombineret

13 Grønlandskommissionen: *Angmagssalik, Scoresbysund og Thule*, 35.

14 Grønlandskommissionen: *Angmagssalik, Scoresbysund og Thule*, 32.

15 Grønlandskommissionen: *Angmagssalik, Scoresbysund og Thule*, 47-49.

16 Grønlandskommissionen: *Angmagssalik, Scoresbysund og Thule*, 46-47.

med statslån til resten af anskaffelsessummen¹⁷, var man i kommissionen ganske vist klar over, at statsstøtte til boligbyggeri var mindst lige så nødvendig i Tunu, men den vestgrønlandske model mente man tilsyneladende ikke at kunne bruge. Så inden for en (uafklaret) bevillingsramme skulle kolonibestyreren (senere inspektøren) skønne, hvem der kunne ydes hjælp og hvor meget.¹⁸

PROBLEMSTILLING OG KILDEmateriale

Artiklen vil følge initiativerne i Tunu i forhold til såvel erhvervsudvikling som adgangen til sundheds-, skolevæsen og statsstøttet boligbyggeri. Initiativerne vil blive vurderet i forhold til både det særegne østgrønlandske dilemma og de tre forskellige muligheder, kommissionen havde peget på som udviklingslinjer for Tunu.

Af praktiske grunde bygger artiklen på dansk kildemateriale – både i forhold til sprog og i forhold til proveniens, fortrinsvis fra centraladministrative danske myndigheder. Det betyder, at synsvinklen i udgangspunktet er ganske traditionel for et dansk blik på Grønland. På baggrund af et omfattende dansk kildemateriale kan vi beskrive kolonitidens og moderniseringsperiodens danske påvirkning af det grønlandske samfund. Men synsvinklen og anvendelsen af fortrinsvis dansk kildemateriale har f.eks. kunnet føre til lidt bombastiske konklusioner som, at “Grønlands historie i årene efter nyordningen udgøres i væsentlig grad af den altomfattende danske indsats på alle områder.”¹⁹ Med en mere dialektisk tilgang kunne man påstå, at ud over den “danske indsats” udgøres “Grønlands historie” fuldt så vel af grønlændernes modtagelse af, tilpasning til og/eller bearbejdning af denne indsats. Men ikke nok med, at kildemateriale fra den danske centraladministration kan føre til overbelysning af dansk indsats, ganske simpelt fordi det er det, materialet omhandler, så er der også en risiko for, at vi overtager de danske embedsmænds og ministres fortolkning af især egen rolle i historien. Som vi skal se et par eksempler på, var periodens grønlandsministre ikke blege for indirekte eller direkte at tage æren for en god udvikling.

Med et ensidigt brug af dansk kildemateriale risikerer vi altså at give grønlænderne en birolle i deres egen historie, sådan som det også er et væsentligt kritikpunkt for kolonihistorien generelt.²⁰ Er man imidlertid bevidst om denne faldgrube, kan man også i det danske kildemateriale med et vågent øje finde indirekte udtryk for grønlændernes egne initiativer – som i en grønlandsministers rejseberetning – og mere direkte i de referater fra Tasiilaq/Ammassalik distriktsråd 1957-1961, der findes i Grønlandsministeriets journalsager.

Derudover findes litteratur, som også inddrager grønlandsk materiale, og som i højere grad er skrevet ud fra en grønlandsk synsvinkel. Her skal særlig nævnes Marianne Jensens speciale fra 2020, *Postkoloniale ofre eller selvforskyldte problemer?*, som analyserer magtforholdene mellem Grønlands Tekniske Organisation og Anlægsud-

17 Grønlandskommissionen: *Sundhedsvæsenet, boligbyggeriet og sociale forhold*, 63.

18 Grønlandskommissionen: *Angmagssalik, Scoresbysund og Thule* 43-44.

19 Sørensen: *Danmark-Grønland*, 167. Sørensen benytter foruden dansk kildemateriale også det grønlandske landsråds forhandlinger.

20 Brimnes: “Offer, subjekt, aktør”, 19-54.

valget på den ene side og det grønlandske landsråd på den anden side i forhold til anlægsvirksomheden.²¹ Der er i sagens natur primært tale om anlægsvirksomheden i landsrådets dækningsområde, Kitaa.

Det er et væsentligt formål med denne artikel – på trods af det umiddelbart betragtet ensidige danske kildemateriale bag artiklen – at tilgå emnet dialektisk og søge at afdække udviklingsdynamikkerne i Tunu i 1950'erne: Var udviklingen i Tunu udelukkende bestemt af centrale (danske) initiativer? Kan de danske initiativer ses som en styrkelse af de grønlandske initiativer (jf. G50), eller lod man hånt om befolkningens egne ønsker? Og ikke mindst – hvilken rolle spillede lokaladministrationen og lokalbefolkningen?

I de første par afsnit vil de vigtigste institutioner bag udviklingen kort blive præsenteret: I Grønland distriktsrådet med inspektøren som formand, i Danmark de statslige aktører, Grønlandsministeriet og Grønlandsministeriets anlægsudvalg, Kongelig Grønlandske Handel og Grønlands Tekniske Organisation. Herefter vil artiklen være kronologisk opbygget med vægt på sidste halvdel af 1950'erne, hvor der for alvor er mulighed for at analysere de forskellige initiativer og drivkræfterne bag dem.

DE ØSTGRØNLANDSKE DISTRIKTSRÅD

Den danske indflydelse i Tunu tog først for alvor fart mere end 170 år efter Hans Egedes ankomst til Nuuk. Tasiilaq blev som Kolonien Angmagssalik grundlagt i 1894, og 30 år senere flyttede knap 100 mennesker til Ittoqqortoormiit (Scoresbysund), ca. 850 km nordøst for Tasiilaq. Dermed kunne befolkningen spredes, og fangstområdet udvides, men man kunne også over for Norge, som Danmark lå i strid med, understrege den danske suverænitét.²² Tilsvarende blev 150 personer i 1938 flyttet ca. 300 km sydvest for Tasiilaq, til Saqqisikuik, i Danmark kendt som Skjoldungen. Fem år tidligere var polarforsker Ejnar Mikkelsen blevet inspektør for Tunu uden dog at have fast bopæl dér. Det var de to kolonibestyrere, der havde den daglige ledelse i hver sit distrikt. Det var også dem, som fik stillingerne, da Ejnar Mikkelsen gik på pension, og inspektørembedet blev delt i to. Der var herefter en inspektør i både Tasiilaq og Ittoqqortoormiit.²³

Ved anlæggelsen af de to nye kolonier i Tunu indførtes der ikke vestgrønlandsk lokaladministration. I Kitaa havde der siden 1862 været en form for lokalt selvstyre med de såkaldte forstanderskaber. Forstanderskaberne blev efter Styrelsesloven i 1908 afløst af kommuneråd, og på regionalt plan blev der oprettet landsråd, ét for Nordvest- og ét for Sydvestgrønland. I spidsen for hvert landsråd sad i 1925 en landsfoged. I 1925 overtog sysselrådene bl.a. behandlingen af retssager fra kommunerådene. De to vestgrønlandske landsråd blev forud for nyordningen i 1950 samlet i ét landsråd (med en dansk landshøvding som formand). Det var dette landsråd, der i 1949 sendte repræsentanter til Grønlandskommissionen, og det var også til dette landsråd og dets formand, centraladministrationen i Danmark sendte f.eks. lovforslag til høring. Først

21 Jensen: *Postkoloniale ofre*.

22 Andreasen: *Ejnar Mikkelsen*, 4-5.

23 Borchersen: "Østgrønland", 201.

fra 1961 var det et landsråd, der også repræsenterede Tunu. I 1963 fik Ittoqqortoormiit og Tasiilaq kommunalbestyrelser.

Helt uden en form for lokalt demokrati var de to østgrønlandske distrikter dog ikke, men det var først i 1947, at distriktsrådene blev oprettet.²⁴ I de første otte-ni år bestod rådene af alle udsendte danskere, der havde opholdt sig i distriktet i mere end to år og et tilsvarende antal grønlandske medlemmer. Kolonibestyreren (fra 1951 inspektøren) var formand. I forbindelse med grønlandsminister Kjærbøls besøg i 1956 ændredes de administrative bestemmelser blandt andet for distriktsrådenes sammensætning, således at det i Ittoqqortoormiit bestod af inspektøren (stadig formand), præsten og lægen samt seks valgte medlemmer, og i Tasiilaq bestod af inspektøren, præsten, lægen, skolelederen og 13 valgte medlemmer.

I Ittoqqortoormiit var det først i september 1957, at der kom en læge, Jens Nielsen. Han karakteriserede de fødte medlemmer som rådets "praktiske grise".²⁵ Det forekommer dog ikke sandsynligt, at inspektøren helt overlod den politiske rolle til de valgte medlemmer. På den anden side er det vigtigt ikke at underkende den lokale befolknings initiativer, bare fordi de som oftest blev videreformidlet til den danske centraladministration af inspektøren.

Distriktsrådet rådede over distriktskassen. Indtægterne kom fra afgifter fra de fastansattes lønninger og fra de indhandlede produkter – fra 1951 også fra forbrugsafgifter på "forskellige luksusbetonede produkter".²⁶ Af distriktskassen kunne rådet udbetale hjælp til faderløse og enker samt invalide- og alderdomsunderstøttelse. Kassen kunne også yde hjælp til husbygning og til anskaffelse af erhvervsredskaber. Det var i udgangspunktet rammen for det lokale initiativ.

DANSKE AKTØRER

Indtil 1908 blev Grønland administreret af Den Kongelige Grønlandske Handel under Indenrigsministeriet. Administrationen blev udskilt fra handelen i 1908, og frem til 1950 var Grønlands Styrelse det øverste administrative organ for Grønland. Styrelsen blev på det tidspunkt omdannet til et departement under Statsministeriet. Fem år senere oprettedes Grønlandsministeriet.

Hverken efter 1908 eller efter 1950 og afkolonialiseringen var Den Kongelige Grønlandske Handel, eller blot Handelen som KGH ofte benævntes i daglig tale, et almindeligt handelsselskab og ikke kun på grund af handelsmonopolet. Der var langt fra vandtætte skotter mellem Grønlands Styrelse og KGH, hvilket f.eks. ses af en stort set fælles arkivdannelse 1908-1950. Direktører og vicedirektører havde deres daglige gang i styrelse og senere departement/ministerier. KGH's centrale rolle i Grønlands erhvervsliv under kolonitiden fortsatte under moderniseringen som en mere eller mindre velsmurt handelsfremmende motor. KGH havde sine egne statsligt finansierede an-

24 Oprindeligt under betegnelserne Østgrønlændernes råd i hhv. Angmagssalik og Scoresbysund, i daglig tale "kolonirådene". I 1956 fik rådene betegnelsen distriktsråd. Borchersen: "Østgrønland", 202.

25 Nielsen: *Dagbogsbreve*, 88.

26 Borchersen: "Østgrønland", 202.

lægsplaner for Grønland, ikke kun med butikker, men også pakhuse og anlægsbroer, og hvad der nu kunne fremme handelen. Tjenesteboliger til Handelens ansatte blev heller ikke glemt. Fra 1955 fik KGH en vigtig plads i Grønlandsministeriets Anlægsudvalg.

Som et led i nyordningen blev der også lagt en plan for udviklingen af Grønlands Tekniske Organisation (GTO), der skulle stå for byggeriet af såvel KGH's projekter som ministeriets. GTO fik en svag start med en leder, der havde meget svært ved at samarbejde med statsmagtens øverste repræsentant i Grønland, landshøvdingen.²⁷ Mellem 1953 og 1956 var der de facto ingen leder af GTO som sådan, indtil Gunnar Palle Rosendahl blev ansat som cheffingeniør.²⁸ Kompetencespørgsmålene i forhold til landshøvdingen i Nuuk blev dog ikke løst de første par år.²⁹

I forbindelse med reorganiseringen af GTO blev Grønlandsministeriets Anlægsudvalg nedsat. Udvalget dannede forbindelsesled mellem GTO og Grønlandsministeriet og de bevilgende myndigheder og fik en central rolle i Grønlands modernisering frem til 1964. Som nævnt var KGH repræsenteret i udvalget i første omgang ved direktør A.W. Nielsen, og da han i februar 1956 fratrådte stillingen som direktør, blev han bedt om at forblive i udvalget sammen med den nye direktør, Hans C. Christiansen. Grønlandsministeriets departementschef Eske Brun var et andet fremtrædende medlem. Fra 1. oktober 1956 blev også den nye cheffingeniør, Gunnar Palle Rosendahl, medlem. Formand var civilingeniør Kerrn-Jespersen, der stod i spidsen for entreprenørfirmaet A. Jespersen & Søn, og som også var et centralt medlem af ledelsen i Dansk Ingeniørforening. Grønlænderne selv var ikke repræsenteret i udvalget.

Grønlandsministeriet, Grønlandsministeriets Anlægsudvalg, Den Kongelige Grønlandske Handel og til en vis grad GTO var flettet så meget sammen, at det undertiden bedst giver mening at omtale "komplekset" under et, centraladministrationen.

SITUATIONEN I 1952

Som nævnt kom GTO's anlægsarbejde som helhed ikke godt fra start. Alligevel var det ikke kun kateketen i Kuummiit, der mente, at Tunu var blevet kørt bag af dansen i forhold til Kitaa. Det var også opfattelsen allerede i 1952 hos den tidligere landsfoged i Nordgrønland, Philip Rosendahl (G.P. Rosendahls far), der nu var kontorchef i Grønlandsdepartementet. Han havde i 1949-1950 været medlem af underkommissionen vedrørende Thule og Østgrønland, men sad nu med fredningssager i Kitaa som sit ressort. De sager var han igennem her i juni 1952, og han fik departementschef Eske Brun med på ideen om at vise Tunu større interesse. Et par måneder senere rejste han til Tunu og skrev efterfølgende en rapport om rejsen. Det særlige fokus for rejse og rapport var erhverv og handel.³⁰ Rosendahls rapport kom altså ikke til at indeholde meget

27 Lyager: *Om byplan*, 49.

28 Herefter var der dog ro på posten. G.P. Rosendahl var stadig cheffingeniør (direktør fra 1965, hvor GTO blev et direktorat), da GTO pr. 1. januar 1987 overgik til Grønlands Hjemmestyre under navnet Nuna-Tek.

29 Jensen: *Postkoloniale ofre*, 42-43.

30 Det fremgår primært af Rosendahls brev til direktør A.W. Nielsen den 28. november 1952, i Philip Rosendahls embedsarkiv i Grønlandsministeriet: Fangst, fiskeri, erhverv, pk. 3, læg 99 (herefter Rosendahl 99), RA.

om sundhed og skolevæsen, men lidt om boligforhold, der af andre grunde havde hans særlige interesse.³¹ Med distriktslægen i Tasiilaq drøftede han således mulighederne for at hente byggematerialer fra den nedlagte amerikanske base ved Ikkatteq, Blue East Two, bygget i 1942.³² Disse aflagte byggematerialer fik en central plads i byggeriet af boliger og fangsthuse i hele det kommende årti. Men Rosendahls fokus var som nævnt handel og erhverv. I den mere konkrete del af G50 var der blevet peget på ønskeligheden af oprettelsen af bl.a. tømrerværksted, bødkerværksted, fiskehus, saltehus og depoter. Intet af det var blevet opført. Rosendahl konstaterede ikke desto mindre en smidig og fornuftig aktivitet på havnen i Ittoqqortoormiit.

Med de to inspektører drøftede Rosendahl de forskellige muligheder for at styrke fiskeriet, i Tasiilaq distrikt torskefiskeri og produktion af tørfisk, i Ittoqqortoormiit fangst af narhvaler med åbentvandsgarn. Rosendahl talte også med den danske skibsfører Niels Underbjerg, bl.a. om mulighederne for at udnytte fartøjet *Miki* til fiskeri. *Miki* var ejet af KGH og bygget i 1950 til fiskeri særlig af grønlandshaj og sælfangst.³³ Men skibet blev især brugt til transport af brændstof til vejrtjenestestationer i det store område, og der blev ikke meget tid til det egentlige formål. Underbjerg havde dog planer om sammen med Handelens medhjælper, der var udlært som skibstømrer, at begynde at bygge nogle dorrier (robåde). Det mente de at kunne gøre til 80 kr. stykket for materialerne, og de havde også en plan om at oplære interesserede fangere i skibstømrerfaget. Dermed ville de blive væsentligt billigere end dorrier produceret i Danmark.

I forhold til at styrke fangererhvervet og en vis grad af befolkningsspredning var man lokalt gået i gang med at oprette et depot i Kangertittivartiit, en sommerboplads nordvest for Ittoqqortoormiit.

En ting fra G50 blev nævnt i rapporten, nemlig sygehuset i Tasiilaq. Rosendahl omtalte det som "det påtænkte temmelig store sygehus". Det var også det eneste på anlægsplanen i 1952.

Når man ser bort fra KGH's opsendelse af fartøjet *Miki*, var alle initiativer i forhold til erhvervsudvikling lokalt funderede. Det gjaldt både i forhold til en udvidelse af indtjeningsmuligheder (G50's fiskeri, vej nr. 3) og styrkelse af fangererhvervet (G50's vej nr. 2). Kilderne peger her mest direkte på de danske inspektører og den danske fartøjskaptajn som initiativtagere, men såvel inspektører som fartøjskaptajn var afhængige af, at grønlænderne også så de muligheder, der lå i initiativerne.

1952-1956: DANSKE AKTIVITETER

I 1950'ernes første halvdel blev der i Kitaa anlagt veje og havne, vandforsynings- og kloakanlæg i de største byer samt fiskemelsfabrikker m.v. i Narssaq og Maniitsoq. På sundhedsområdet var det største projekt (med et budget på 8 mio. kr.) byggeriet af

31 Som landsfoged havde han med inspiration fra grønlandske fangere videreudviklet den klassiske nordgrønlandske bolig, tørvemurshuset. Se f.eks. læg 55 i Rosendahls embedsarkiv.

32 Rapport om rejsen til Østgrønland 8. august til 12. september 1952, dateret 25. november 1952, Rosendahl 99, RA.

33 Billede og oplysninger kan findes i Museets for Søfarts billedarkiv: 000028470.jpg | M/S MIKI | FotoWeb 8.0 (mfs.dk).

Dronning Ingrid's Hospital i Nuuk. Det blev indviet i 1954. Også boliger og skoler blev bygget. Landsrådet mente dog, det gik for langsomt med skolerne – og med hensyn til boliger begyndte man med at bygge til danske funktionærer og anden udsendt arbejdskraft.³⁴

I Tunu kom aktiviteterne langsomt i gang. Som nævnt var sygehuset i Tasiilaq på planen i 1952, og der blev også arbejdet på anlægget i 1952/53 og i 1955.³⁵ Det var dog det eneste aktive projekt i Tunu, GTO's Ingeniørkontor havde i 1952/53. Kontoret havde 87 sager i hele Grønland i 1952 og 107 sager i 1953, så selv om et sygehus var en af de større opgaver, fyldte Østkysten ikke meget. En jordemoderbolig i byen blev påbegyndt i 1955. Foreningen Grønlandske Børn opførte et børnesanatorium. Også dette arbejde stod GTO for. Fundamentet blev støbt i 1955. Samme år blev der opsendt materialer til en jordemoderbolig i Saqqisikuik og en fødselshjælperbolig i Kulusuk. Selve arbejdet gik dog først i gang i 1957 på grund af besejlingsproblemer i 1956.

I 1954-55 blev der arbejdet på havneanlægget i Tasiilaq. Selve havnen blev oprenset, og det pakhus, som inspektøren og Rosendahl havde efterlyst et par år tidligere, blev bygget (desværre nedbrændte det dog allerede i 1955). Der blev tillige opstillet en kran og anlagt betonbaner på havnepladsen.³⁶ Også vandforsyningen til byen blev der arbejdet på: et ledningsnet på omkring 200 m samt et pumpehus og en vandværksbygning.

I Ittoqqortoormiit opførte Ingeniørkontoret på bestilling fra KGH i 1955 et anneks til butikken, der var egnet til opbevaring af grøntsager.

Efter planen var der en del arbejder, som skulle færdiggøres i 1956. Den endelige plan var dateret 23. juni 1956 og altså på tærsklen til (eller lidt inden for) byggesæsonen, men det var også dagen før grønlandsminister Kjærboel nåede til Tunu.³⁷

I forhold til erhvervsfremme var det primære fokus i årene 1952-56 altså en understøttelse af eksisterende handel, herunder indhandling af sælskind, men uden at styrke produktionen (fangsten) i sig selv. Arbejdet på havnen pegede også frem mod en mulig opblomstring af fiskeriet. Men alt i alt opretholdtes en form for status quo, som ikke for alvor knyttede an til de tre udviklingsveje, som G50 havde skitseret: 1) udflytning til Kitaa, 2) opmuntring til befolkningsspredning for at give nyt liv til fangerhvervet, eller 3) oparbejdning af andre erhverv.

MINISTERENS BESØG – STATUS OVER 20 ÅRS UDVIKLING

Som nævnt var minister Johannes Kjærboel på rejsen til Tunu flankeret af sin sekretær, Ole Nørgaard, og vicedirektøren for KGH, Magnus Jensen, som havde været kolonibestyrelse i Tasiilaq. Nu kom han tilbage 20 år senere og konstaterede:

³⁴ Jensen: *Postkoloniale ofre*, 54-55.

³⁵ Opstilling over anlægsarbejder, som Ingeniørkontoret har været beskæftiget med i 1952/1953, dateret 9. november 1954. I: GTO, Jens Christian Madsens embedsarkiv, projektmateriale, pk. 28 (herefter GTO – Madsen, 28), læg: Anlægsplaner 1952-1956, RA.

³⁶ Magnus Jensen, KGH: Rettelse (af 2. juni 1955) til resolution nr. 13 af 13. april 1955. I: Kongelig Grønlandske Handel, Direktøren: Korrespondance internt, ministeriet, grønlandske institutioner, pk. 15 (Herefter KGH 15), læg: Kolonien Angmagssalik. RA.

³⁷ GTO – Madsen, 28, Anlægsplaner 1952-1956. RA.

(...) at der faktisk ikke var sket nogen udvikling i erhvervs- og boligforholdene og befolkningens levesæt i øvrigt særlig på bopladserne. Faktisk er Angmagssalik distrikt et fra administrationens side forsomt område, således at forholdene her er langt ringere end på vestkysten og som helhed ganske forsømmelige.³⁸

Det er her værd at bemærke, at Magnus Jensen udtrykkeligt udtalte sig om forsømmelser fra administrationens side. For drejer man perspektivet fra anlægsplaner udformet i København og ser på lokale initiativer, er billedet lidt anderledes. Det var i hvert fald med lokale initiativer, Kjærbøl afsluttede sin 23 sider lange rapport: Distriktsrådet i Ittoqqortoormiit havde meddelt den danske administration, at man ønskede at indskyde 50.000 kr. til opførelse af et nyt sygehus og 25.000 kr. til en ny skole – til sammen halvdelen af distriktskassens formue. I Tasiilaq var 17 huse til tuberkuloseramte familier udelukkende opført af distriktskassens midler.³⁹ Distriktsrådene havde altså selv taget initiativ til projekter, som var nævnt i G50. Det lokale initiativ indskrænkede sig ikke til investeringsvillighed i forhold til velfærdsprojekter. Læser man mellem linjerne i ministerens rapport, ser man initiativer også i forhold til erhverv, navnlig i Ittoqqortoormiit.

LOKALE INITIATIVER: ERHVERV

Ifølge Kjærbøls rapport havde "ledelse og befolkning" i Ittoqqortoormiit i langt højere grad end i Tasiilaq forstået at udvikle fangererhvervet. Forudsætningerne for at drive fangst på sæl og andre søpattedyr var dog også bedre end i Tasiilaq, men rapporten nævnte en enkelt konkret ting, som man i Ittoqqortoormiit havde været særligt opmærksomme på, nemlig at understøtte den fortsatte decentralisering af befolkningen med henblik på den størst mulige udnyttelse af vildtbestanden. Distriktsrådet havde f.eks. sørget for udlægning af jagthytter i egnede områder, og man havde ydet fangere hjælp til gode sommerboliger ved Syd Kap (ca. 175 km fra Ittoqqortoormiit).

I Kjærbøls rapport var der anbefalinger til den ganske dygtige befolkning og det gode distriktsråd om at fortsætte disse bestræbelser og eventuelt udvide sommerbopladsen ved Syd Kap til en helårsboplads. Kjærbøl mente dog også, "at dette vitale spørgsmål til stadighed bør følges op fra administrationens og Handelens side."⁴⁰

I Tasiilaq var fangerhvervet mere stillestående, og befolkningen også væsentligt dårligere stillet økonomisk og socialt. En fanger i Ittoqqortoormiit tjente fem gange så meget som en fanger i Tasiilaq.⁴¹ Som nævnt skyldtes det nok ikke primært manglende lokalt initiativ, men også at fangstmulighederne var bedre i Ittoqqortoormiit. Faktisk var man i Tasiilaq på udkig efter alternative indtjeningsmuligheder. I de senere år var der ifølge rapporten opført mindre anlæg til saltning af hajlever ved Saqqisikuik, Kuummiit, Kulusuk og Tiniteqilaq. Befolkningen ved Qernertivartiit og Ikkatteq hav-

38 Rapport over minister Kjærbøls rejse til Østgrønland 17. juni – 27. juli 1956, 22, Rosendahl, 100, RA.

39 Kjærbøls rejserapport, 23, Rosendahl, 100, RA.

40 Kjærbøls rejserapport, 8.

41 Kjærbøls rejserapport, 3-4.

de tilsvarende fået leveret salt og tønder. Ved Saqqisikuik og Kuummiit var der i beskedent omfang opstillet stativer til tørring af torsk. Omkring Kuummiit var der desuden isfrit store dele af året og dermed langt bedre vilkår for fiskeri.

Kjærboel anså "disse erhvervsanlæg" for at være "utilstrækkelige", men, som vi skal se, værd at arbejde videre med. Særligt fordi, må man formode, kvaliteten af den tørrede torsk langt overgik den vestgrønlandske tørfisk:

(...) fastholdes denne standard er der ingen tvivl om, at der med den største sandsynlighed kan træffes foranstaltninger til at udvikle torskefiskeriet i Østgrønland på de pladser, hvor der er mulighed herfor, og lade fangsten oparbejde til tørfisk, som efter vicedirektør Magnus Jensens udtalelse vil kunne eksporteres til selv det mest kræse tørfiskemarked, f.eks. det italienske.⁴²

I stedet for at følge én masterplan havde distriktsråd og inspektør i hver sit distrikt fulgt den plan, der passede bedst lokalt. I Ittoqqortoormiit understøttede man befolkningsspredning og dermed fangererhvervet. I Ammassalik distrikt understøttede man udviklingen af det alternative erhverv, fiskeriet.

ET KIG IND I HUSE, HYTTER OG HOSPITALER

Selv om erhvervsudvikling var et vigtigt punkt på dagsordenen for grønlandsministeren, er der ingen tvivl om, at også andre ting optog ham. Som nævnt var befolkningen i Ittoqqortoormiit distrikt bedre stillede end befolkningen i Tasiilaq og Ammassalik distrikt, og det afspejlede sig i høj grad i boligstandarden. Hvor indbyggerne i Ittoqqortoormiit boede i selvbyggede, velisolerede træhuse, boede stort set hele befolkningen i Ammassalik distrikt i dårligt vedligeholdte tørvemurshuse. Husene var utætte og fugtige, og skal man tro grønlandsministeren, var de sjældent større end ni kvadratmeter og med en loftshøjde på halvanden meter. I sådanne huse kunne der af og til bo otte-ni personer. Luften var præget af os fra petroleumslampen. Kjærboel mente ikke, at husene var værdige for mennesker at bo i.⁴³

Distriktsrådet i Tasiilaq, Ammassalik distrikt, havde i 1954 ladet opføre 17 huse til tuberkuloseramte familier. En tømrer havde lavet tegningen, som var blevet godkendt af den danske byggeleder. Indgangen og endda også et vinduesfag var placeret på nordsiden – og dermed særdeles udsat i forhold til den kraftige nordenvind, der strøg ind fra indlandsisen. Samtidig var husene ikke blevet ordentligt isolerede, og de drev af fugt og var dermed uegnede til boliger til tuberkuloseramte.⁴⁴

G50 havde peget på, at både Tasiilaq og Ittoqqortoormiit burde forsynes med et sygehus, men indtil videre var det som nævnt kun i Tasiilaq, at et sygehus var under opførelse. Sammen med distriktsrådets initiativ var også ministerens besøg med til at sætte sygehuset i Ittoqqortoormiit på dagsordenen.

⁴² Kjærboels rejserapport, 4-5.

⁴³ Kjærboels rejserapport, 10-11.

⁴⁴ Kjærboels rejserapport, 11-12.

Det eksisterende infirmeri var blevet opført i 1932 som tjenestebolig for en telegrafbestyrer og taget i brug som 'sygehus' – inkl. som sygeplejerbolig – i 1948. Sygehus og sygeplejerspar havde fælles køkken og toilet samt et forrædsrum i en utæt kælder. Der fandtes i hele huset ikke én håndvask, og der var intet afløb fra køkken, skyllerum eller konsultation. Ikke mindst de manglende håndvaske og afløb gjorde huset uegnet til sygehus. Dertil kom beliggenheden. Det var placeret 150 m oppe ad en stejl fjeldside. Om sommeren førte en smal sti derop, om vinteren kunne man somme tider nå huset med hundeslæde, men til andre tider måtte man klatre op til sygehuset ved hjælp af en stålwire. Det var altså både vand og patienter, der måtte transporteres på den måde.⁴⁵

Det var ikke kun de fysiske rammer, der var problemet. Inspektør Borchersen kunne fortælle, at det for eksempel nær var gået galt for sygeplejerparret på sygehuset tidligere det år. Sygeplejersken gik i fødsel, og der viste sig komplikationer. Hendes mand, sygeplejeren, stod magtesløs, da hun var ved at forbløde. Man alarmerede lægen i Mesters Vig (ca. 200 km nord for Ittoqqortoormiit), hvor der siden 1952 havde været en flyveplads. Men forholdene tillod ikke, at et fly kunne lande, og patienten ville være forblødt, hvis ikke Ittoqqortoormiits egen jordemoder havde reddet situationen.⁴⁶ Ittoqqortoormiit distrikts befolkning var helt afskåret fra lægehjælp ni måneder af året, og det kunne tilmed være særdeles vanskeligt skaffes lægehjælp i de tre sommermåneder.

Den første læge, Jens Nielsen, kom til Ittoqqortoormiit i september 1957 – lidt af en feberredning fra inspektør Borchersens side, som på det tidspunkt var i Danmark. En fanger var blevet skudt i armen, og nu var befolkningens tålmodighed med den manglende lægedækning nået. Stemningen var "på kogepunktet", da Borchersen tilfældigt traf en ung læge ved et privat selskab, og en to ugers tid senere var Jens Nielsen med familie på vej.⁴⁷ Jens Nielsens kone, Grethe, blev samtidig Ittoqqortoormiits første tandlæge.

Et nyt sygehus stod færdigt i 1958.⁴⁸ Det kom til at ligge centralt i byen, og foruden sygestuer havde det operationsrum, laboratorium, apotek samt vask og sterilisation. Derudover var der et konsultationsværelse til såvel lægen som tandlægen. På førstesalen var der lejligheder til lægefamilien, sygeplejerfamilien og et værelse til to medhjælpere.⁴⁹

Samme år lagde GTO fundament til et rækkehus med 10 boliger til danske teknikere i Tasiilaq, en ny kirke var under opførelse i Kuummiit, der blev bygget på en skole i Tasiilaq og en en-klasset skole i Sermiligaaq. Ifølge Jørgen Borchersens erin-

45 Kjærbøls rejserapport, 13.

46 Inspektør Jørgen Borchersen til ministeren for Grønland 19. juli 1956. I Rosendahl, 100, RA.

47 Nielsen: *Dagbogsbreve*, 16-17.

48 Oversigt over påregnet stade pr. 31. december 1958 for ministeriets og KGH's anlægsarbejder 1958 (rammevillingerne), dateret 7. januar 1959. I: Grønlands Tekniske Organisation, Jens Christian Madsens embedsarkiv: Materiale fra Grønlandsministeriets Anlægsudvalg 1955-1964, pk. 79 (herefter GTO – Madsen, 79), RA.

49 Nielsen: *Dagbogsbreve*, 84.

dringer var en forbedring af husene i Saqqisikuik en direkte følge af Magnus Jensens og Johannes Kjærbøls besøg,⁵⁰ og dette bekræftes af distriktsrådets forhandlinger.⁵¹

EGNSUDVIKLING: BEFOLKNINGSKONCENTRATION ELLER -SPREDNING?

For Johannes Kjærbøl skulle Tunu i langt højere grad end hidtil understøttes i to udviklingslinjer: Udvidelse af erhvervet i retning af fiskeri og styrkelse af fangerhvervet. I forhold til fiskeriet gjaldt det først og fremmest om, at befolkningen fik mulighed for at anskaffe sig de fornødne fiskerbåde. Behandlingen af fiskene skulle primært ske ved tørring. Det krævede stativer, som fiskene kunne hænges til tørre på. Sekundært kunne det gøres ved nedsaltning, hvilket krævede tønder med salt. Der var altså ikke tale om en egentlig fiskeindustri, og det var ikke nogen forudsætning, at befolkningen flyttede til de større byer. Tværtimod, det bedste udgangspunkt for fiskeriet var bygden Kuummiit. Befolkningskoncentration kom med andre ord ikke på tale. Derimod var de elendige boligforhold i Tasiilaq for grønlandsministeren med til at understrege behovet for erhvervsudvikling, og i forhold til fangerhvervet pegede han på befolkningsspredning:

[Hvis f.eks.] de erhvervsmæssige vilkår i Umivikområdet [nu: Umivik] betinger en vis tilflytning, bør man opfordre driftige fangere fra mindre gode eller stærkt udnyttede fangstområde[r], f.eks. fra Kap Dan [nu: Kulusuk], til at flytte. Forinden en sådan flytning gennemføres må de nødvendige erhvervsanlæg og nye boliger opføres på tilflytningsstedet.⁵²

Kjærbøl mente, at boligerne skulle opføres gennem en fælles indsats fra statens og distriktsrådets side. Men hvordan adgangen til skole- og sundhedsvæsen skulle fungere i Umivik, kom han ikke ind på. Selv om driftige fangere altså skulle opfordres til at flytte, var det fremdeles befolkningens eget problem, hvis de flyttede væk fra skole- og lægedækning.

FANGERNE MODTAGELSE AF TILTAG TIL STYRKELSE AF FANGERERHVERVET

Fra august 1957 og de følgende fem år har vi adgang til referater af distriktsrådsmøderne i det største af de to distrikter. Det giver anderledes mulighed for at se, hvordan grønlænderne tog imod og bearbejdede udviklingstiltagene fra centraladministrationen, og hvilke initiativer de selv tog.

50 Borchersen: *Levnedsbeskrivelse*.

51 Magnus Jensen meddelte på distriktsrådsmødet 1. oktober 1957, at han efterfølgende ville besøge Saqqisikuik og forudså, at resultatet kunne blive en ekstraordinær bevilling til byggeriet dér. Referat af distriktsrådsmødet findes i Grønlandsministeriets j.nr. 0430-01/1957-1959, Grønlandsministeriet: Journalsager 1957-1989, pk. 390 (herefter Gr.Mst, 390, 1957-1959), RA.

52 Kjærbøls rejserapport, 12.

Generelt forekommer aktivitetsniveauet højt med mange forslag og diskussioner på de halvårige møder. Derfor er i det følgende valgt et særligt emne under hver af de to fremherskende udviklingslinjer. For styrkelsen af fiskeriets vedkommende gælder det først og fremmest, om fangerbefolkningen var med på at lade sig "omskole" til fiskeri. For fangstens vedkommende: Om fangerne var parat til at rejse på fangst så langt væk som til Umiivik og Kialineq, henholdsvis syd og nord for det egentlige Ammassalik distrikt.

Det første referat, der findes i Grønlandsministeriets journalsager, er fra mødet i august 1957. Det var det første møde med den nye sammensætning af distriktsrådet med grønlandsk flertal. Her afslørede en kort orientering fra formanden, at mindst ni fangere allerede havde været på sommerfangstrejse til Umiivik. De havde alle fået bevilget lån på mellem 33 og 87 kr. til indkøb af ammunition m.v.⁵³ Dertil efterlyste overkateket Akvillas Larsen fra Kulusuk, at KGH udsendte bedre fangstredskaber, og at depoterne ved fangst- og bopladser blev bedre forsynet med varer. Akvillas Larsen blev dog affejt med, at dette spørgsmål kun "angik Handelen", og at han og inspektøren kunne tage en snak om det efter mødet.⁵⁴

Allerede mindre end to måneder senere var Handelen selv repræsenteret på et ekstraordinært møde. KGH's vicedirektør, Magnus Jensen, fulgte op på grønlandsministerens besøg året før, men de fremlagte initiativer må karakteriseres som KGH's. Jensen kunne fortælle, at en marinbiolog, Poul Hansen, om sommeren ved selvsyn og gennem samtaler med befolkningen havde konstateret, at det var mest hensigtsmæssigt at benytte Umiivik som en sommerboplads, fordi man derved kunne frede sælerne i yngletiden. Det samme gjorde sig gældende for Kialineqs vedkommende. Magnus Jensen foreslog nu: 1) at man brugte motorbåden *Miki* til at transportere fangerne til og fra bopladserne, og 2) at der skulle bygges nogle primitive huse ved Umiivik, som kunne fungere som hovedkvarter, hvorfra fangerne så enkeltvis kunne rejse ud i telt. Magnus Jensen ville gerne sørge for udformning af skitse til husene og selve opsendelsen af et par håndværkere, men det var distriktskassen, der skulle betale for opførelse og vedligeholdelse. KGH's bidrag til projektet var oprettelsen af et mindre depot med de vigtigste forsyninger og et antal tønder med salt til saltning af spæk. Kialineq kunne på grund af isforholdene ikke blive klar til det kommende år.⁵⁵

Distriktsrådet protesterede ikke over at skulle finansiere husene. Det havde da også en temmelig stor formue at trække på (257.000 kr. pr. 31. december 1956). Rådet var heller ikke utilbøjeligt til at yde lån til telte. I forhold til husene vedtog man den lidt billigere løsning at opføre to større huse i Umiivik med plads til i alt 10 familier frem for flere små huse. Så der var stort set kun ros til vicedirektørens fremlæggelse. Thomas Ignatiussen, en fanger fra Kuummiit, var særlig glad for muligheden for fredning af sælerne i yngleperioden.

Ikke på noget tidspunkt var rådet nervøse for, om der ville være fangere, der

53 Referat af distriktsrådsmøde 20. – 21. august 1957, pkt. 7. Gr.Mst, 390, 1957-1959, RA.

54 Distriktsrådsmøde 20. – 21. august 1957, pkt. 16. Gr.Mst, 390, 1957-1959, RA.

55 Referat af distriktsrådsmøde 1. oktober 1957, pkt. 1: Foranstaltninger til fremme af fangsten. Gr.Mst, 390, 1957-1959, RA.

ønskede at rejse så langt mod syd. Og ni fangerfamilier havde jo også været i Umiivik om sommeren. Man besluttede, at det følgende år skulle fangerne ansøge om at komme på fangst i Umiivik. Måske var det udsigten til primitive huse og depot, der gjorde, at rådet forventede, at der sågar ville blive rift om pladserne.

Et fangsthus blev dog først opført ved Umiivik i 1958, fordi GTO's budget for et hus lød på 45.000 kr., og man havde i rådet regnet med 10.000 kr. pr. hus. Den lokale byggeleder udarbejdede derfor et nyt forslag, hvor prisen lød på 18.000 kr. I det hus var der plads til fire familier.⁵⁶ Dertil stillede distriktsrådet store telte til rådighed forud for sæsonen 1959. Det gav plads til ti familier, mente man. Der ville blive udlagt depot af patroner, petroleum og lidt kul. 50 tønder med salt til saltning af spæk blev også sendt ud, og formanden håbede at finde en mand til at forestå saltningen. Det ville han i givet fald få 3 kr. pr. tønde spæk for.

I slutningen af april 1959 havde fire familier fra Tiniteqilaa søgt om at rejse ud. Dertil kom et antal fangere fra Isortoq. Alligevel håbede formanden på, at der ville melde sig flere interesserede. Interessen for at rejse til Kialineq var tilsyneladende større, selv om der ikke var fangsthus, men blot et læskur, og fangerne selv måtte medbringe telte. Til Kialineq var kommet i alt 15 ansøgninger – 10 fra Kulusuk, én fra Kuummiit og fire fra Sermiligaaq.⁵⁷ Overordnet set var der altså opbakning fra fangerne, og bekvemmeligheder som et fangsthus var ikke afgørende. Det var derimod chancerne for en god fangst. Problemet med Umiivik var, at norske sælfangere dér efterlod hajskrot, altså fiskeaffald, på kysten, og det holdt sælerne væk fra befolkningens fangstområder. Det klagede fangerne gentagne gange over. Men fordi Umiivik lå uden for selve Ammassalik distrikt, havde nordmændene ret til at drive sælfangst ifølge en aftale, der først kunne genforhandles i 1967.⁵⁸

KGH havde sørget for transport, distriktsrådet for byggeriet af fangsthus og for anskaffelse af telte. Men uden fangernes lyst til at drive fangst havde både KGH's og distriktsrådets initiativer været forgæves. Set ud fra hensigtserklæringen fra G50 ville det være et vellykket eksempel på "at styrke det initiativ i den grønlandske befolkning, som udvikler Grønland i social, kulturel og økonomisk henseende".

Men det var ikke det grønlandske initiativ, som den nye grønlandsminister, Kai Lindberg, fremhævede, da han i juli 1959 besøgte distriktsrådet i Tasiilaq. Efter at have fortalt om Grønlandsministeriets og KGH's nye projekter med kajanlæg m.v., fortsatte ministeren:

Den udvidede adgang til sælfangst, som Handelen har skabt ved befording af fangerne og disses familier til Umivik og, når mulighed dertil byder sig, også til Kialineq og ved "Miki's sælfangst i isen om foråret er også ting, som jeg vil nævne, og som jeg håber fortsat

56 Referat af distriktsrådsmøde 28. april – 1. maj 1958. Gr.Mst, 390, 1957-1959, RA.

57 Referat af distriktsrådsmøde 27. – 30. april 1959. Gr.Mst, 390, 1957-1959, RA.

58 Referat af distriktsrådsmøde 28. april – 1. maj 1958, 27. – 30. april 1959, 14. juli 1959. Gr.Mst, 390, 1957-1959, RA.

fremover vil få stor betydning både for befolkningens økonomi og ernæring.⁵⁹

Den danske minister fik her italesat KGH som den drivende kraft i udviklingen af fangererhvervet. Ministeren tog distriktsråd og fangere ud af ligningen, og med sin overlegne taleret som minister tog han i en vis forstand den lokale befolkning ud af historien om fangererhvervets og Tunus udvikling.

I 1953 var der blevet indhandlet 10.169 sælskind til KGH fra hele Tunu (altså ikke kun fra Ammassalik distrikt). Det antal steg i 1959 til 11.817 og til 14.407 i 1964.⁶⁰ Stigningen skal ses i sammenhæng med, at fiskeriet samtidig øgedes.

FANGERNES MODTAGELSE AF TILTAG TIL UDVIKLING AF FISKERIET

I 1945 havde der ifølge *Statistisk Årbog* været én fisker i Tunu, en eneste person uden familie, hvis hovedforsørgelse var fiskeri.⁶¹ Ud over gode vilkår og en fornuftig bestand af fisk forudsatte udviklingen af et fiskerierhverv derfor også en vis mental fleksibilitet hos fangerbefolkningen. I oktober 1957 var Magnus Jensen optimistisk med hensyn til bestanden af torsk i Ammassalik distrikt og i og for sig også villig til at stationere et dyrt salteskib ud for Tasiilaqs kyst. Gjorde man det, var det dog nødvendigt, at befolkningen på de gode fiskesteder støttede op. På mødet i distriktsrådet udtalte Jensen: "Jeg har fornemmelsen af, at fangerne ikke bryder sig om at drive fiskeri, men denne opfattelse er muligvis ikke rigtig mere."⁶² Hvortil fanger Kristian Jonathansen fra Tiniteqilaq straks erklærede, at "dette ikke mere var tilfældet". Det var Magnus Jensen selvfølgelig glad for at høre og mente at kunne forsikre en god fortjeneste ved fiskeriet. Efter lidt skolemesteragtigt at have mindet rådets medlemmer om, at fisk var en delikat madvare, der skulle behandles med omtanke, introducerede Magnus Jensen det næste problem: For at fiske måtte man have fiskegrej og både. Fiskegrejet var forholdsvis billigt, men bådene var en anden sag. Man kunne dog selv bygge dorryer under vejledning af tømrer Nakivat og med materialer fra Ikkatteq (den forladte amerikanske base). Jensen regnede med, at distriktsrådet ville hjælpe fangerne med lån til anskaffelse af både. Med Akvillas Larsen i spidsen var distriktsrådet enige i at facilitere selvbyg af dorryer.

Byggeriet af dorryerne gik ikke gnidningsfrit. Tilsyneladende opstod der tvivl om, hvor stor en rabat fangerne skulle have, når de selv lagde arbejdskraft i projektet.⁶³ Men ved mødet i september 1958 kunne der meldes udsolgt i både af de selvbyggede GTO-både og af importerede færøbåde. Direktør i KGH Christiansen roste på mødet befolkningen for at være gået så aktivt ind i det nye program for fiskeriet. Man måtte dog opgive at sende et fryseskib til østkysten, da fangsten ikke nåede op på de 10 til 14

59 Referat af distriktsrådsmøde 14. juli 1959, Gr.Mst, 390, 1957-1959, RA.

60 *St. Årb.* 1955, tabel 308,11, *St. Årb.* 1960, tabel 350 og *St. Årb.* 1966, tabel 368.

61 *St. Årb.* 1950, tabel 275,5.

62 Referat af distriktsrådsmøde 1. oktober 1957, pk. 2: Foranstaltninger til fremme af fiskeriet. Gr.Mst, 390, 1957-1959, RA.

63 Referat af distriktsrådsmøde 28. april – 1. maj 1958, Gr.Mst, 390, 1957-1959, RA.

tons om dagen, der skulle til for at gøre fryseskibet rentabel. Men befolkningens iver for fiskeriet havde gjort, at KGH allerede havde bestemt sig for at bygge et fiskerianlæg i Kuummiit med påbegyndelse i 1960 og færdiggørelse året efter.⁶⁴

Fleksibiliteten hos den lokale befolkning afspejles i tallene: I 1953 var der ikke blevet indhandlet én eneste torsk fra Tunu til KGH. Som det eneste fiskeprodukt blev der indhandlet 64 tons hajlever.⁶⁵ I 1959 blev der indhandlet 225 tons torsk til produktion af saltfisk og 382 tons torsk til produktion af tørfisk. I 1964 var de tal så nogenlunde fordoblet til henholdsvis 443 tons fisk til saltfisk og 677 tons fisk til tørfisk.⁶⁶

TID TIL VELFÆRDSYDELSER

Fiskerianlægget i Kuummiit var sammen med et nyt havneanlæg i Tasiilaq de centrale elementer i KGH's femårsplan for Tunu, som lå klar i januar 1959. I alt skulle der investeres 11 mio. kr. For Ittoqqortoormiits vedkommende var udviklingstiltagene til at overskue: Der skulle primært bygges en ny butik og et tankanlæg.

Nogenlunde samtidig fremsatte grønlandsministeren et lovforslag om udvikling af havne- og industrianlæg for Grønland som helhed eller rettere de grønlandske byer på Vestkysten: Ilulissat, Qasigiannnguit, Sisimiut, Maniitsoq, Nuuk og Paamiut med et samlet budget på 57 mio. kr. i perioden 1959-65.⁶⁷ I kommentarerne til lovforslaget hed det, at man i overensstemmelse med G50 i første række havde bestræbt sig på at hæve befolkningens sundhedsmæssige og sociale standard. Såvel sundheds- som skolevæsen var under udbygning, og at man havde "skaffet bedre boliger til en del af befolkningen". Det var nu på tide at skaffe økonomisk fremgang og beskæftigelsesmuligheder for en voksende befolkning.

På Østkysten var der endnu et stykke vej til velfærd. Sygehuse var opført i Tasiilaq og Ittoqqortoormiit, men selv om der ude på bopladserne i Ammassalik distrikt var sket en forbedring af boligerne, og selv om der også var opført et par skolebygninger, holdte det stadig bagefter, navnlig i henseende til boliger i Tasiilaq og Kuummiit samt i forhold til forbedring af skoleforholdene ved udstederne og etableringen af en kostskole med lærlingehjem.

Boliger og skoler var det, distriktsrådet i Tasiilaq efterlyste i juni 1959, og det var da i og for sig også på dagsordenen, da der kom besøg fra Danmark i juli.⁶⁸ Men ved mødet med distriktsrådet var grønlandsministeren primært optaget af erhvervsfremme, mens boliger og skoler først blev diskuteret fem dage senere på et møde mellem afdelingschef Finn Nielsen fra Grønlandsministeriet, GTO's byggeleder i Tasiilaq, Ejvind Knudsen, og inspektør Jørgen Borchersen. Her refererede Finn Nielsen lidt irriteret, "at ministeren allerede havde udtalt, at der måtte foretages en vurdering af, i hvilket

64 Referat af distriktsrådsmøde 23. – 24. september 1958, Gr.Mst, 390, 1957-1959, RA.

65 *St. Årb.* 1955, tabel 308,11. I *Statistisk Årbog* under betegnelsen "Haj- og torskelever", men fra Tunu må langt hovedparten have været fra haj.

66 *St. Årb.* 1960, tabel 350 og 1966, tabel 368.

67 Forslag til Lov om opførelse af fiskeindustrianlæg m.v. fremsat 22. januar 1959. *Folketingstidende*.

68 Telegram fra inspektøren i Angmagssalik (Tasiilaq) 22. juni 1959. Grønlandsministeriets j.nr. 0650-01-03/1959, i pakke 676 i Journalsager 1957-1987 (herefter Gr.Mst., 676), RA.

omfang en ekstrabevilling var nødvendig for at tilvejebringe en passende boligstandard på østkysten”.⁶⁹ Finn Nielsen var mere positiv over for at skyde statslige midler i et lærlingehjem, men i stedet for en udbygning af kostskolen mente han, at det var vigtigere at styrke undervisningen i Kuummiit og Kulusuk, eventuelt ved udsendelse af danske lærere, og i stedet kun bruge kostskolen til børn fra de øvrige steder.

Der skete dog intet. På distriktsrådsmødet i april 1961 vedtog rådet at sende en rykker til ministeriet. Nu ville rådet “være taknemmeligt for en orientering” om ministeriets planer for udbygningen af skolevæsenet og om, hvornår det særlige boligstøtteprogram for Tunu ville blive gennemført og i hvilket omfang.⁷⁰ Halvanden måned senere svarede ministeriet. I forhold til skolevæsenet ville GTO i henhold til et revideret anlægsprogram opføre to skolebarakker i Tasiilaq med fire klasseværelser i 1962/63, mens opførelsen af kostskolen var udskudt til 1964 “eller senere”. Distriktet skulle også få en rejsebåd til brug for skolevæsenet.

I Ittoqqortoormiit ville der blive opført en lærerbolig i 1962/63, men altså ingen skolebygning. Det fik derimod Kuummiit: en skolebarak med to klasseværelser og en lærerbolig, begge dele ligeledes i 1962/1963. I Kulusuk skulle der året efter opføres en lærerbolig.

Når det blev afvist ekstraordinært at opføre boligstøttebyggerier, blev det begrundet med teknikermangel.⁷¹ Man kan godt få det indtryk, at G.P. Rosendahl, chefen for GTO, var frustreret over, at såvel KGH som Grønlandsministeriet havde anlægsplaner, og at disse ikke blev tilstrækkeligt koordineret med GTO.⁷²

Bedre blev det næppe af, at KGH og Grønlandsministeriets ved siden af havne- og fiskerianlæg prioriterede administrative bygninger, der skulle understøtte Tunus administrative ligestilling med Kitaa: mødelokaler og kontorer til kredsret og kommunalbestyrelse i såvel Tasiilaq som Ittoqqortoormiit samt kæmnerassistentboliger.⁷³ At boligforholdene var ringe, var der egentlig ikke nogen, der satte spørgsmålstegn ved, og der blev da også i 1961 anlagt veje m.m. som forberedelse til et boligbyggeri i Tasiilaq⁷⁴. Alligevel gik arbejdet meget trægt og med et distriktsråd, der måtte rykke for initiativer. Forklaringen kan bl.a. søges i, at Grønlandsministeriet havde meget vanskeligt ved at skabe sig overblik over, hvad man egentlig ville i Tunu.⁷⁵ Derfor – og fordi budgetterne syntes at blive ved med at vokse – fik Grønlandsministeriets Anlægsudvalg og sågar GTO stor politisk indflydelse. GTO havde siden anlægsudvalgets nedsættelse været udsat for en langvarig og gennemgribende organisationsændring og var nu omsider så

69 Mødereferat vedrørende punkt 8, mødet 19. juli i Tasiilaq. Gr.Mst, 676, RA.

70 Inspektøren i Ammassalik, Borchersen, 4. maj 1961 til Grønlandsministeriet. Gr.Mst, 676, RA.

71 Grønlandsministeriets svar til inspektør Borchersen 23. juni 1961. Gr.Mst, 676, RA.

72 Jf. GPR's kommentarer til KGH's præsentation af ekstraordinært investeringsprogram 16. juni 1959. GTO – Madsen, 79, RA.

73 Notat 12. oktober 1959 i Grønlandsministeriets j.nr. 0650-01-03/1959, Gr.Mst, 676, RA.

74 *Atuagagdliutit*, 27.7.1961, Rosendahl: “Østkystprogrammet påbegyndes et år tidligere end planlagt”.

75 Grønlandsministeriets Anlægsudvalg, mødet 11. november 1959. I GTO, Jens Christian Madsens embedsarkiv, Mødereferater, Grønlandsministeriets Anlægsudvalg 1955-1963, pk. 63, RA.

strømlinet, som man fra begyndelsen havde tænkt sig.⁷⁶ Fra GTO's side pegede man nu på en udviklingslinje, der havde været nævnt i G50, men som havde været helt fraværende i tiltagene gennem 1950'erne: At gøre østgrønlænderne interesserede i at flytte til Kitaa, hvor fiskeriet trods alt havde væsentlig bedre vilkår.⁷⁷

Efter 10 år, hvor centraladministrationen tøvende havde fokuseret på de to udviklingslinjer: udbygning af fangsterhvervet gennem støtte til decentralisering og udbygning af nye erhverv, stod man fra dansk side mere eller mindre pludselig med en mulig tredje udviklingslinje på tærsklen til et årti, hvor den såkaldte lokaliseringspolitik (centralisering og koncentration af befolkningen) blev et vigtigt element i politikken for Grønland som helhed.

AFSLUTNING

Ved distriktsmødet i Tasiilaq i juli 1959 kaldte grønlandsminister Lindberg det for en "skønhedsfejl", at hverken Thuleområdet eller Tunu hidtil havde haft mulighed for på lige fod med vestgrønlænderne at stemme til folketingsvalg. Det blev der nu rettet op på. Også resten af den administrative normalisering af Kitaa tog man hul på – som nævnt med opførelse af bygninger til administrationen. Bortset fra at det flyttede fokus fra det umiddelbare behov for boliger og skoler, så var der også det væsentlige problem, at distriktsrådet stadig diskuterede, om man overhovedet var interesseret i en sådan normalisering.⁷⁸

En egentlig dissonans mellem befolkningsspredning (som forudsætning for fangst) og velfærdsydelse kan man ikke tale om for centraladministrationen, for problemet forblev gennem det meste af 1950'erne stort set fangernes og distriktsråds-kasens. Derfor var det også distriktsrådets problem, når pengene – efter at man havde investeret i f.eks. fangsthytter – ikke rakte til både alderdomshjem, børnehaver, skoler og boliger.

Der er dog ingen tvivl om, at boligstandarden (i hvert fald ude i distriktet), sundhedsforhold og, i noget mindre målestok, skolevæsen var blevet forbedret gennem 1950'erne eller rettere fra 1950'ernes sidste halvdel. Mulighederne for både fangst og fiskeri var blevet underbygget. I forhold til fiskeriet var det navnlig sket fra 1959 i Tasiilaq distrikt, med anlægget i Kuummiit, som det mest ambitiøse projekt.

Indtil 1956 lå det fortrinsvis i den lokale befolknings hænder at udvikle egnens erhverv. Men efter grønlandsministerens besøg tog centraladministrationen handsken op fra distriktsrådets og befolkningens initiativer, og måske lå moderniseringens *finest hour* i Tunu netop i perioden i 1957-1958, hvor lokale initiativer med opbakning fra befolkningen blev understøttet af KGH med f.eks. transport af fangere ud til fangstpladser og af GTO med f.eks. arbejdstegninger til fangsthuse.

76 Grønlandsministeriets journalsager 1957-1989, pk. 67: j.nr. 0140-02, Grønlandsministeriets Anlægsudvalg.

77 F.eks. bygningsinspektør O. Himmelstrup til formanden for Anlægsudvalget P. Kerrn-Jespersen, den 1. februar 1960, GTO – Madsen, 79, RA.

78 F.eks. distriktsrådsmøde den 25. – 27. august 1960 i Grønlandsministeriets journalsag 0430-01/1960-1961, Gr.Mst, 390, RA.

Det varede dog kort. I 1959 var situationen den, at man havde en grønlandsminister, som havde store ambitioner i særlig i grad i forhold til at styrke fiskeindustrien i Kitaa, men som også gerne så den administrative og politiske "skønhedsfejl" i Tunu rettet – uden at afvente distriktsrådets stillingtagen. Hidtil havde den danske moderniseringspolitik i Tunu på godt og ondt nærmest ligget i slipstrømmen af lokale initiativer. Det var godt i den forstand, at det havde givet plads til, at befolkningen selv var den drivende kraft bag udviklingen, og ondt, fordi det betød en mangelfuld udvikling af velfærdsydelser og acceptable boliger. Det modsatte havde i nogen grad været gældende på Vestkysten, hvor såvel udvikling af erhverv og velfærdsydelser var gået hurtigere, men på bekostning af indflydelse. Ifølge Marianne Jensen havde landsrådet ingen indflydelse på anlægsvirksomheden, som suverænt blev besluttet af GTO og Anlægsudvalget.⁷⁹

Fra 1959 blev også aktiviteterne i Tunu i langt højere grad dikteret af, hvad grønlandsminister og centraladministration anså for det rigtige og nødvendige (fiskerianlæg, administrative bygninger), mens skoler og boliger (det rigtige og nødvendige i befolkningens øjne) blev underprioriteret. Hermed var der skabt en ny form for dissonans i Tunu mellem den udvikling, som befolkning og distriktsråd ønskede, og den udvikling, som centraladministrationen gennemførte – i realiteten hen over hovedet på befolkning og distriktsråd.

Som nævnt i indledningen pegede G50 på to centrale udviklingslinjer. Den ene var at styrke det initiativ i befolkningen, der kunne udvikle Grønland socialt, kulturelt og økonomisk. Selv om den sociale, kulturelle og økonomiske udvikling i Tunu stadig holdede langt efter forholdene i Kitaa, endsige Danmark, så var det i en kort, to-tre årig periode den linje, der bedst beskriver udviklingen i Tunu. I modsætning til Kitaa, hvor udviklingen i højere grad fulgte den anden linje, som gik ud på at udnytte "de fordele i erhvervsmæssige, kulturelle og andre henseender, som er forbundet med befolkningens sammenflytning på større pladser."⁸⁰ I Kitaa nåede man ganske vist et godt stykke på alle parametre gennem 1950'erne, men heller ikke Kitaa var hverken økonomisk eller socialt i nærheden af en ligestilling med Danmark. Ved årtiets slutning var holdningen blandt de grønlandske politikere, at der skulle mere fart på – og det betød blandt andet en styrket koncentrationspolitik, som også kom til at omfatte Tunu.

UPUBLICERET MATERIALE

Andreasen, Søren: *Ejnar Mikkelsen og oprettelsen af kolonien Scoresbysund*, Bachelorprojekt, Institut for Kultur- og Samfundshistorie, Ilisimatusarfik, 2009, www.uni.gl/media/40804/soeren-andreasen.pdf (15.1.2023).

Jensen, Marianne: *Postkoloniale ofre eller selvforskyldte problemer? Beslutningsprocesser i anlægsvirksomheden 1950-1960*, kandidatspeciale, Afdeling for Kultur og

⁷⁹ Jensen: *Postkoloniale ofre*, 91.

⁸⁰ Nielsen og Kjærgaard: "At se og fejle", 46.

- Samfundshistorie, Ilisimatusarfik 2020, www.uni.gl/media/6776287/marianne-jensen.pdf (3.2.2022).
- Rigsarkivet (RA), Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0140-02 i pk. 67: Grønlandsministeriets Anlægsudvalg.
- Rigsarkivet (RA), Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0430-01/1957-1959 og 0430-01/1960-1961, begge i pk. 390: Referater af distriktsrådsmøder 1957-1959 og 1960-1961.
- Rigsarkivet (RA), Grønlandsministeriet, Journalsager 1957-1989, j.nr. 0650-01-03/1959, i pk. 676: Ekstraordinært investeringsprogram for Østgrønland 1959-1964.
- Rigsarkivet (RA), Grønlandsministeriet, Philip Rosendahl, embedsarkiv. Materiale om fangst, fiskeri, erhverv, veterinære forhold og fredning, pk. 3, læg 100: Rapport over minister Kjærbøls rejse til Østgrønland med m/s Kista Dan. Inspektør Jørgen Borchersens brev til Ministeren for Grønland 19. juli 1956.
- Rigsarkivet (RA), Grønlandsministeriet, Philip Rosendahl, embedsarkiv. Materiale om fangst, fiskeri, erhverv, veterinære forhold og fredning, pk. 3, læg 99. Rosendahls brev til direktør A.W. Nielsen 28. november 1952, Rosendahls rapport om sin rejse 8. august-12. september 1952.
- Rigsarkivet (RA), Grønlands Tekniske Organisation, Jens Christian Madsens embedsarkiv. Projektmateriale, pk. 28, læg: Anlægsplaner 1952-1956.
- Rigsarkivet (RA), Grønlands Tekniske Organisation, Jens Christian Madsens embedsarkiv. Materiale fra Grønlandsministeriets Anlægsudvalg 1955-1964, pk. 79.
- Rigsarkivet (RA), Grønlands Tekniske Organisation, Jens Christian Madsens embedsarkiv. Mødereferater, Grønlandsministeriets Anlægsudvalg 1955-1963, pk. 63, mødet den 11. november 1959.
- Rigsarkivet (RA) Kongelig Grønlandske Handel, Direktøren, Korrespondance internt, ministeriet, grønlandske institutioner, pk. 15, læg: Kolonien Angmagssalik.

PUBLICERET MATERIALE

- Borchersen, Jørgen: *Jørgen Borchersens levnedsskildring. Skrevet til ordenskapitlet i anledning af hans udnævnelse til ridder d. 4. oktober 1968*, www.borchersen.dk/lberind/54-joergensenind.html (24.4.2023).
- Borchersen, Jørgen: "Østgrønland efter krigen", *Tidsskriftet Grønland*, 1963-6, 201-264.
- Brimnes, Niels: "Offer, subjekt, aktør". I Søren Rud og Søren Ivarsson (red.): *Globale og postkoloniale perspektiver på dansk kolonihistorie*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2021, 19-54, doi: 10.2307/j.ctv34wmp3t.
- Forslag til lov om opførelse af fiskeindustrianlæg m.v. fremsat 22.1.1959, www.folketingstidende.dk/samling/19581/lovforslag/L91/19581_L91_som_fremsat.pdf (17.3.2023).
- Grønlandskommissionens betænkning 1, *Indledning. Placering og udformning af bebyggelser. Den fremtidige anlægsvirksomhed I*, København: Grønlandskommissionen, 1950.

- Grønlandskommissionens betænkning 4, *Sundhedsvæsenet. Boligbyggeriet og sociale forhold I*, København: Grønlandskommissionen, 1950.
- Grønlandskommissionens betænkning 6, *Angmagssalik, Scoresbysund og Thule*, København: Grønlandskommissionen, 1950.
- Gulløv, Hans Christian (red): *Grønland – den arktiske koloni*, København: Gads Forlag, 2017.
- Lyager, Poul: *Om byplan i Grønland mellem præstestyre og hjemmestyre*, København: Dansk Byplanlaboratorium, 2002, www.byplanlab.dk/sites/default/files/BHU_SKRIFT46_0.pdf?0.7858938386198133 (2.4.2023).
- Nielsen, Jens: *Dagbogsbreve fra Scoresbysund 1957-1959*, København: Det Grønlandske Selskab, 2012.
- Nielsen, Kristian Hvidtfeldt og Allan Lyngs Kjærgaard: "At se og fejle som en velfærdsstat", *Temp – tidsskrift for historie*, 12, 2016, 41-58.
- Rosendahl, Gunnar P., *Atuagagdliutit*: "Østkystprogrammet påbegyndes et år tidligere end planlagt", 27.7.1961.
- Statistisk Årbog*, København: Statistisk Departement, 1950, 1955, 1960, 1966. Statistiske oversigter vedrørende Grønland (diverse tabeller).
- Sørensen, Axel Kjær: *Danmark-Grønland i det 20. århundrede – en historisk oversigt*, København: Nyt Nordisk Forlag, 1983.
- Uden forfatter, *Imarput/Grønlands Fiskeritidende*: "Ny fabrik i Kuummiut står klar til oktober", 15.9.1994.

ANNETTE ØSTERGAARD SCHULTZ
arkivar og seniorforsker
Rigsarkivet
as@sa.dk

ABSTRACT

Eastern Greenlandic dissonance during the first decade of modernization. The relationship between the development of trade and welfare services in Tunu during the 1950s – and the driving forces behind

In 1950, a modernization plan was supposed to pave the way for social, economic and cultural equality between Denmark and Greenland. However, East Greenland, Tunu, was in a very different situation than West Greenland, Kitaa. Among many parameters, the basic one was that virtually the entire population of Tunu lived by hunting marine mammals, and that the conditions for developing fishing were not as favourable as along the Western Coast. This particularly applied to the northernmost town, Ittoqqortoormiit, which was only ice-free three months of the year. The general Danish modernization policy could not be implemented there. In the case of Kitaa the aim was to exploit the commercial advantages of concentrating the population in the larger cities, thereby creating better opportunities for welfare services. That did not work in Tunu. Population concentration was counterproductive in societies that depended on hunting to a significant extent. At the same time, a dispersed population made it significantly more expensive to implement welfare services. The result was that Danish modernization policy in Tunu, until 1959, was flawed in contrast to the policy in Kitaa. The article shows that the two district councils and the population in Tunu, although supported by Danish funds, were far ahead both in terms of developing businesses (both hunting and fishing) and in relation to welfare services such as retirement homes and housing. For a short period around 1957-1958, the Danish central administration supported local initiatives, but from 1959, both Royal Greenlandic Trade and the Ministry of Greenland made their own plans that were carried out with minimal regard for the wishes of the population and the district councils in Tunu.